

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

О.М. КРАВЦОВА, к.е.н., доцент,
Донецкий национальный технический университет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БОРЖНИКА У ПРОЦЕДУРІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОМ

Відродження інституту банкрутства пов'язане, передусім, з початком ринкових перетворень в економіці України. Цей інститут покликаний сприяти оздоровленню або ліквідації неплатоспроможних підприємств. Особливу актуальність проблема банкрутства набула з початком світової економічної кризи. Динаміка кількості порушених справ про банкрутство за останні п'ять років показує, що протягом 2006 р. порушено 5097 справ про банкрутство, у 2007 – 5917 справ, у 2008 – 15506 справ, у 2009 – 13150 справ [10]. На початок 2011 р. в Україні перебуває у процедурах банкрутства 14597 підприємств, тільки протягом грудня 2010 р. порушено 1007 справ про банкрутство [11].

Шляхи відновлення платоспроможності підприємств недостатньо використовуються через недосконалість судового процесу, господарського, цивільного та трудового права. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» як нормативний акт, що містить специфічні правові норми, постійно удосконалюється. Практика банкрутства відбивається у відповідних роз'ясненнях та листах Вищого господарського суду, Верховного суду. На відміну від юридичної області у бухгалтерській сфері процедура банкрутства окремо не прописана, її практичний досвід не знаходить відображення у нормативних актах. Відображення в обліку окремих операцій з припинення діяльності підприємств висвітлено у працях Ф.Ф. Бутинця [6]. Проблемою обліку зобов'язань займаються майже усі провідні вчені у сфері бухгалтерського обліку. Проте робіт, у яких розглядаються проблеми обліку зобов'язань у процедурах банкрутства, замало. Це роботи російських дослідників М.Б. Чиркової, О.М. Коновалової, В.Б. Малицької, Н.А. Бреславцевої [7, 8]. Огляд цих робіт, а також практичний досвід показує, що вирішення проблем щодо відображення у бухгалтерському обліку зобов'язань у процедурі банкрутства юридичної особи вимагає детального теоретичного дослідження та розробки специфічних методичних

підходів.

Метою статті є визначення особливостей організації обліку зобов'язань підприємства у процедурі банкрутства на стадії розпорядження майном у відповідності до вимог Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Для досягнення даної мети слід вирішити наступні задачі: дослідити зв'язок між поняттями «неплатоспроможність» у трактовці Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та «зобов'язання» у трактовці Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; визначити задачі і порядок обліку зобов'язань боржника у процедурі розпорядження майном.

Поняття неплатоспроможності набуло нового змісту у редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30.06.99 № 784-XIV. У редакції цього Закону від 14.05.1992 р. під банкрутством розумілася пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності – задовольнити у встановлений для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом. Стара редакція Закону не надавала пояснень щодо терміну «неспроможність», тому поняття «неспроможність підприємства» носило у собі деяку невизначеність, оскільки фінансові проблеми підприємства можна розрізнити за ступенем складності. З одного боку, неплатоспроможність може бути тимчасовою, пов'язаною із недостатністю обігових коштів на даний момент часу, і це становище можна виправити. З іншого боку, неплатоспроможність може бути викликана тим, що зобов'язання підприємства перевищують його активи, тобто власний капітал має від'ємне значення. Невизначеність з поняттям неплатоспроможності ускладнювало процес виявлення дійсно неплатоспроможних

© О.М. Кравцова, 2011

підприємств [9].

Згідно з новою редакцією Закону, банкрутство - це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [3]. Наразі під неплатоспроможністю розуміється неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів не інакше як через відновлення платоспроможності. Введення ясності в визначенні основних понять є дуже важливим, адже відтепер банкрутами можуть бути об'явлені дійсно неспроможні підприємства, а не ті, які відчувають тимчасовий брак коштів.

Зобов'язання, що відображаються в бухгалтерському обліку, мають юридичний, економічний та господарський зміст.

Розглядаючи зобов'язання з точки зору ст. 509 Цивільного Кодексу України, зобов'язанням визнаються правовідносини, у яких одна сторона (боржник) зобов'язана здійснити на користь іншої сторони (кредитора) визначені дії (передати майно, виконати роботи, послуги, сплатити гроші і т.д.) або утриматися від визначеної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його зобов'язань [1]. Сторонами у зобов'язанні є боржник та кредитор.

З точки зору бухгалтерського обліку, відповідно до П(С)БО 2 «Баланс», зобов'язання - це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди [5]. Отже зобов'язання у підприємства виникають через існуючу, завдяки минулим операціям чи подіям, кредиторську заборгованість щодо передачі певних активів чи надання послуг іншому підприємству в майбутньому. Обліковуються у бухгалтерському обліку не всі господарські зобов'язання, а лише ті, що впливають з виконання укладених підприємством договорів чи здійснення дій, з якими фінансове право пов'язує виникнення зобов'язань із внесення платежів до бюджету та соціальних фондів. Ці зобов'язання мають визначений договором (нормативним актом тощо) термін виконання або погашення.

Отже, встановлюється безпосередній

зв'язок між поняттями неплатоспроможності і невиконаними у строк зобов'язаннями, тобто їх невірним погашенням та накопиченням то певної величини.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначає чітку процесуальну послідовність дій у процедурах банкрутства, які можна відслідкувати у нерозривному зв'язку із поняттям «зобов'язання».

Почнемо з умов порушення справи про банкрутство. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» справа про банкрутство може бути порушена, якщо виконуються наступні дві ознаки [3]. Першою ознакою є закінчення тримісячного терміну з дня, встановленого для погашення боржником безспірних вимог кредиторів. Даний підхід ґрунтується на тому, що усі учасники майнового обігу повинні своєчасно оплачувати куплені товари, виконані на їх користь роботи, надані їм послуги, своєчасно повертати отримані суми кредитів тощо. Як бачимо, в основу цієї ознаки банкрутства покладено критерій «неплатоспроможності», який полягає в тому, що боржник більше трьох місяців не може розраховуватися з кредиторами по безспірних вимогах, тобто за таких умов неспроможність підприємства набуває вже постійного, а не тимчасового характеру. Другою ознакою банкрутства є досягнення сукупною заборгованістю боржника за безспірними вимогами кредиторів рівня в триста мінімальних заробітних плат. Встановлення доволі високого рівня кредиторської заборгованості є своєрідною гарантією збереження ділової репутації підприємства. До речі, у старій редакції Закону не встановлювалося граничної межі для суми боргу, що не сприяло стабілізації економіки держави.

Отже справу щодо банкрутства боржника порушено. На початковому етапі починається очищення боржника під час формування реєстру вимог кредиторів боржника, проводиться «кристалізація» його пасиву, з яким в подальшому будуть працювати арбітражний керуючий, боржник, комітет кредиторів, санатор чи інвестори. Термін усіх зобов'язань визнається таким, що настав. Отже заявляють свої вимоги усі кредитори боржника, які читають оголошення у печатних органах. Робота із пред'явленими зобов'язаннями у боржника є складною і відповідальною, вона передбачає детальне звіряння розрахунків з кредиторами на підставі первинних документів, виявлення

термінів виникнення зобов'язань, перевірку нарахованих штрафних санкцій, судове оскарження, і, у кінцевому підсумку, письмову згоду або відмову (повну або часткову) боржника на включення даного кредитора до реєстру. Мета боржника - максимально очиститися від зобов'язань, мета кредиторів – максимально зберегти заявлену суму боргу. Остаточо затверджений судом реєстр вимог кредиторів містить чіткі суми зобов'язань боржника, визнаних господарським судом, а також черговість їх погашення у процедурі банкрутства. Якщо є пеня та інші санкції, то ці зобов'язання виділяються окремим рядком та включаються аж до шостої черги.

З цього моменту підприємство-боржник більше не має довгострокових або короткострокових зобов'язань, а має лише ті, що затверджені судом. Ті зобов'язання, щодо яких кредитори не подали заяв до суду або не встигли у зазначені строки, визнаються погашеними, що має знайти своє відображення в бухгалтерському обліку підприємства як операція із списання цієї кредиторської заборгованості на доходи підприємства від операційної діяльності. З точки зору п. 137.16. Податкового кодексу України датою отримання цих доходів є дата їх виникнення згідно з положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [2]. Отже оздоровлення боржника у процедурі розпорядження майном має свою «ціну» - це виникнення доходу від списання незаявленої у суді кредиторської заборгованості та відповідна сума податку на прибуток.

Одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів, на підставі дії якого зупиняється виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін яких настав до дня введення мораторію. Також зупиняється нарахування відсотків на кредити або інші позики підприємства, якщо договір, яким була оформлена позика, був складений до дня введення мораторію та порушення справи про банкрутство.

Отже у процедурі розпорядження майном бухгалтер відповідно до зазначених особливостей обліку зобов'язань має провести наступні операції:

- перевести довгострокові зобов'язання до складу поточних, адже строк виконання усіх зобов'язань вважається таким, що настав. Буде доцільним перевести їх на рахунки короткострокових зобов'язань та вести облік в ана-

літичному розрізі по кожному кредитору окремо на спеціально відкритому субрахунку 6112 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями згідно з реєстром»;

- провести списання усієї величини незаявлених кредиторами зобов'язань, крім заборгованості по заробітній платі, та зарахувати цю величину у складі операційного доходу у бухгалтерському та податковому обліку. Бухгалтерські записи можна оформити розрахунком окремо для кожного підприємства-кредитора, в якому повинні бути зазначені: сума заборгованості, яка підлягає списанню; кореспонденція бухгалтерських рахунків; назва підприємства-кредитора; та інші обов'язкові реквізити. Юридичною підставою для оформлення такого розрахунку є ухвала господарського суду про затвердження реєстру вимог кредиторів;

- на підставі затвердженого судом реєстру вимог кредиторів скласти відомість аналітичного обліку зобов'язань перед конкурсними кредиторами у визначеній черговості та вести цю відомість у подальшій роботі, слідкувати за погашенням цих зобов'язань у вказаному порядку;

- нараховувати зобов'язання за діючими кредитними договорами, але не сплачувати їх під час мораторію, тобто вести відомість аналітичного обліку нарахованих зобов'язань під час мораторію.

Аналітичний облік зобов'язань боржника у процедурі розпорядження майном також повинен відповідати вимогам черговості їх погашення та чітко вказувати на конкретного кредитора. Саме тому вважається доцільним відкрити аналітичні рахунки для кожного кредитора із вказаною чергою на задоволення його вимог. Так такий аналітичний рахунок може мати вигляд «6112/І/назва кредитора» де:

перші дві цифри – назва рахунку, згідно з планом рахунків бухгалтерського обліку;

третья цифра – назва субрахунку, згідно з планом рахунків бухгалтерського обліку;

четверта цифра – спеціально відкритий субрахунок (поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями згідно з реєстром);

п'ята цифра – спеціально відкритий аналітичний, що вказує на чергу задоволення зобов'язання;

шоста цифра - скорочена назва кредитора, який належить до вказаної черги.

Такий вигляд будуть мати й аналітичні рахунки по інших видах зобов'язань, наприклад 631/II/назва кредитора, де 631 – назва синтетичного рахунку, II – черга кредитора.

Оскільки на підприємстві облік розрахунків із кредиторами ведеться виходячи з економічної сутності відносин, а при банкрутстві інформація потрібна в розрізі черговості погашення зобов'язань, то необхідно на стадії розпорядження майном приводити наявні облікові дані у відповідність із новими інформаційними потребами. Перше завдання бухгалтера полягає в перегрупуванні аналітичних даних по рахунках обліку розрахунків для одержання даних у розрізі черговості погашення, що необ-

хідно для наступних виплат кредиторам і складання звітності.

Для того щоб зменшити ймовірність помилок при прийомі й обліку вимог кредиторів, пропонується формалізувати процес надходження заяв від кредиторів на включення їх до реєстру за допомогою аналітичної відомості, яка надасть інформацію для синтетичного обліку при перегрупуванні кредиторів по рахунках і складання реєстру вимог кредиторів, табл. 1.

Таблиця 1

Аналітична відомість обліку вимог конкурсних кредиторів

Назва кредитора	Вимоги по балансу		Заявлені вимоги	Визнані вимоги		Незаявлені вимоги		Черговість погашення
	сума	рахунок		сума	рахунок	сума	рахунок	
1								
...								
Разом								

Така відомість забезпечить спадкоємність бухгалтерського обліку на підприємстві до й після банкрутства. Аналітичні рахунки відповідають кожному кредитору. По розрахунках з бюджетом у частині зобов'язань, що виникли до банкрутства, аналітичні рахунки можуть бути відкриті по видах бюджетів і позабюджетних фондів, оскільки кредитором виступає відповідний бюджет, а не податок. По розрахунках з бюджетом, що виникають у процедурі банкрутства підприємства, варто вести аналітичні рахунки по кожному податку й збору. Така відомість буде зручною для ведення аналітичного обліку в реєстрі вимог кредиторів у наступній процедурі банкрутства – санації або ліквідації.

Таким чином, у результаті дослідження встановлено безпосередній зв'язок між поняттям неплатоспроможності боржника та невірним погашенням і накопиченням певної величини його зобов'язань. Особливості організації обліку зобов'язань боржника у процедурі банкрутства продиктовані вимогами Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», норми якого є специфічними по відношенню до законодавчої бази. Тому бухгалтерський облік, головна задача якого, передусім, полягає у наданні правильної інформації користувачам, має бути переформатований на забезпечення

реального відображення зобов'язань перед конкурсним кредитором, налагодження відповідного аналітичного обліку визнаних судом зобов'язань та списання погашених зобов'язань, що сприятиме оздоровленню боржника на даному етапі.

Література

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №№ 40-44 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами, внесеними згідно із Законом N 2856-VI від 23.12.2010) // Голос України від 04.12.2010. - № 229 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII у редакції Закону N 784-XIV від 30.06.99 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42-43 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» // Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.99р. – № 87 // [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://www.buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO.aspx>

6. Бутинець Ф.Ф. Проблеми науки бухгалтерського обліку: реалії: Монографія. – Житомир: ПП “Рута”, 2005. – 324 с.

7. Учет и анализ банкротств / Чиркова М.Б., Коновалова Е.М., Малицкая В.Б. – М.: Эксмо. – 2008. – 240 с.

8. Бреславцева Н.А. Банкротство органи-

заций: основные положения, бухгалтерский учет – Ростов н/Д: Феникс. – 2007. – 160 с.

9. Поляков Борис Моисеевич. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства): Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.04 / НАН Украины; Институт государства и права им. В.М.Корецкого. – К., 2003. – 437л. – Библиогр.: л. 408-436. – [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/267869.html>

10. <http://www.urist.in.ua/showthread.php?t=88228>

11. http://www.sdb.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=2045

Статья поступила в редакцию 15.03.2011